

Alkotmány - szabadságelvonás - büntetésvégrehajtás

A szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók és eljárási kényszerintézkedések, valamint ezek végrehajtásának alkotmányjogi szempontú vizsgálata a hazai jogirodalmunk eddig igencsak elhanyagolt területe. Jelen tanulmány szerzője épp ezen kérdéskörrel foglalkozik a magyarországi helyzet és a nemzetközi kitekintés, elsősorban a német felfogás és egyes szövetségi alkotmánybírói döntések, szabályozási megoldások bemutatásával. A jogállamiság, az alkotmányosság jelenkori német koncepciója ugyanis mintát, kulcsot adhat kezünkbe ezen témakör elméleti és gyakorlati összefüggéseinek megértéséhez, figyelemmel a történeti aspektusra is, arra, hogy a jogállam fogalmát a német liberalizmus államelmélete használta először, gyökerei pedig már a kanti észjogban felfedezhetők.¹

1. A hatályos magyar alkotmány hazánkat független, demokratikus *jogállamnak* minősíti [2. § (1) bek.]² A jogállam fogalmát a legutóbbi időszakban a szaksajtóban is elég gyakran használják, azonban több esetben anélkül, hogy annak pontos tartalmát körülírnák. Jogállam alatt olyan jogrenden alapuló államiság értendő, amelyben minden állampolgár egyenlőségét és szabadságát, a személyiség integritását az államhatalom mindenhatósága ellen maga az alkotmány, a jogrend is szavatolja. Vagyis az államhatalom jogosultságait, az állampolgár alapvető jogait és kötelezettségeit az alkotmány és a törvények, jogszabályok sora állapítja meg és garantálja. A jogi garanciák kiépítése arra hivatott, hogy az államot a hatalmi önkény lehetőségétől, a jogalkotás, a jogértelmezés, és a jogalkalmazás önkényességétől megfossza.³ A jogállamban a jognak a léte és érvényesülése az ember személyiségét és szabadságát kell, hogy biztosítsa.⁴ Továbbá az állam a hatalmat csak ellenőrzés és jogállami korlátok mellett gyakorolhatja. Az államhatalom ezen kontrollját és kprlátját jelenti - sok egyéb mellett - a hatalomnak különböző szervek közötti megosztása, de az is, hogy a végrehajtó hatalom, az államigazgatás és az

¹ Péteri Zoltán: A jogállamiságról. Magyar Tudomány 1989. évi 9. sz. 725-729. p.

² A hatályos magyar alkotmány egységes szerkezetbe foglalt szövegét lásd: Magyar Közlöny 1990. évi 84. szám, 1990. aug. 24. 1741-1754. p.

³ Vö. Akadémiai Kislexikon Első kötet-A-K Budapest 1989. 869. p.

⁴ Kulcsár Kálmán: Lehet-e jogállam Magyarországon? Magyar Jog 1990. évi 7-8. sz. 588.

igazságszolgáltatás a tevékenységét csak jogszabályokhoz kötötten és ezek által előrelátható és ellenőrizhető formában, meghatározott eljárási rend szerint folytathatja. Vagyis az eljárás nem lehet ellentétes az általános normákkal, az alkotmánnyal, a törvényekkel; és minden egyes döntés, amely valakire kötelezettséget ró vagy jogaiban megrövidít, illetve korlátoz, törvényi felhatalmazást igényel.⁵

A törvénynek a végrehajtás, a közigazgatás tevékenységét tartalmilag kell szabályoznia és nem szabad arra korlátozódnia, hogy csupán általános alapelveket állapítson meg. Amennyiben a végrehajtó hatalom, a közigazgatás felhatalmazása nem kellően meghatározott és behatárolt, akkor már nem a törvényt hajtják végre és nem a törvényhozó irányelvei szerint cselekednek, hanem helyette határoznak.⁶

A bírósági és más kontrollmechanizmusok biztosítják azt, hogy a jogrendszer normáit, kiváltképpen az alkotmányt és a törvényeket betartsák. Azonban a jogállami alapelvek nem merülnek ki abban, hogy az állami, igazságszolgáltatási tevékenység különböző területeit és formáit jogszabályi keretek között szabályozzák, hiszen a hatalmi visszaélések és az állami önkény megakadályozását más elvek és szabályok is szolgálják.⁷

2. *A személyi szabadság* az ember olyan alapvető joga, amelyet a civilizált országok alaptörvényei rögzítenek. Csak példaként megemlíthető, hogy az olasz alkotmány 13. cikkének (1) bekezdése vagy a német alaptörvény 2. cikke (2) bekezdésének második mondata szerint: "A személyi szabadság sérthetetlen".⁸ A spanyol alkotmány 17. cikke úgy fogalmaz, hogy "Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Senki sem fosztható meg szabadságától, csak a jelen cikk előírásainak betartásával és a törvényben meghatározott esetekben és formában".⁹ A francia alkotmány 66. cikke negatív irányból közelítve szabályozza ezt a kérdést: "Önkényesen senki sem tartóztatható le. A bírói hatalom, az egyéni szabadság őrzője, a törvényben meghatározott módon biztosítja a fenti elv tiszteletben tartását".¹⁰ Több esetben pedig a külföldi országok alkotmányai nem csupán a személyi szabadsághoz való jog keretrendelkezését tartalmazzák, hanem részletesebb szabályozást is adnak

⁵ Zippelius, R.: Rechtsphilosophie. 2. Aufl. München, 1989. 203. p. (Juristische Kurz-Lehrbücher)

⁶ Lásd: NSZK-ban a szövetségi alkotmánybíróság 1958. november 12-i határozatát. In: ifj. Trócsányi László: Az alkotmánybíráskodás szervezete és működése egyes európai országokban (MTA Államtudományi Kutatások Programirodája) Budapest, 1989. 149. p.

⁷ Zippelius, R.: i.m. 203. p.

⁸ Az olasz alkotmány és a német alaptörvény magyar szövegét lásd: Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai, Budapest 1988. 316. és 386. p.

⁹ A spanyol alkotmány magyar szövegét lásd: Kovács István - Tóth Károly (szerk.): Nyugat-Európa legújabb alkotmányai. Budapest, 1990. 323. p.

¹⁰ A francia alkotmány magyar szövegét lásd Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai. Budapest, 1988. 292. p.

ezzel összefüggésben, kitérve az elv érvényesítése alóli kivételekre, mint ahogy a portugál alkotmány 27. cikke is.¹¹

A hatályos magyar alkotmány a XII. fejezetben az "Alapvető jogok és kötelezettségek" címszó alatt az 55. § (1) bekezdésében fogalmazza meg, hogy "A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani."

Az ilyen vagy ehhez hasonló rendelkezések a jogállamiság nélkülözhetetlen elvét foglalják magukban, hiszen a jogállamiság régóta ismert és elismert alapkövetelménye értelmében az államnak az ember szabadságába jogaiba és javaiba való beavatkozásához törvény alap és törvényi felhatalmazás szükséges. Tehát a személyi szabadságot csak alkotmányi felhatalmazásra alkotott törvény alapján és a törvényben meghatározott keretek és formák között lehet korlátozni. (A meghatározott formák egyik lényegi ismérve az, hogy a szabadságelvonás lehetővé tétele és annak tartalma tekintetében bíró(ság) határozhat).¹²

A magyar alkotmány elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme pedig az állam elsőrendű kötelessége. Alkotmányunk 8. § (2) bekezdése azt is leszögezi, hogy az alapvető jogokra és köteleységekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, azonban az alapvető jog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. Az alapvető jogok gyakorlása eredetileg csak alkotmányerejű törvényben megállapított korlátozásnak volt alávetendő, de az alkotmány ezen 8. § (3) bekezdését az 1990. évi XL. törvény hatályon kívül helyezte. Változott az alkotmányi rendelkezés 8. § (4) bekezdése is, így jelenleg az alapvető jogok gyakorlása - a tételesen felsorolt és meghatározott alapvető jogok, közötté az 55. §-ban foglalt és már idézett jog kivételével - rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején felfüggeszhető, vagy korlátozható.

Ellentmondás fedezhető fel azonban a hatályos magyar alkotmány 8. § (2) és (4) bekezdése és az 55. § (1) bekezdésében foglalt szabályozás között. Az általános rendelkezések között található 8. § ugyanis épp azt rögzíti, hogy az ember alapvető jogait - így egyebek mellett a személyi szabadságra és a személyi biztonságra vonatkozó jogot is - csak törvény állapíthat meg és ezen jog lényeges tartalmát a törvény nem korlátozhatja. Sőt a 8. § (4) bekezdése értelmében a vizsgált alapvető jog gyakorlása - mint kivétel - még rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet idején sem függeszhető fel vagy korlátozható. Tehát az alkotmány 8. §-ra figyelemmel pl. egy előzetes letartóztatásban lévő, vagy végrehajtandó szabadságvesztés-büntetését töltő személy alappal hivatkozhatna arra, hogy a személyi szabadságához fűződő

¹¹ A portugál alkotmány magyar fordítását lásd: Kovács István - Tóth Károly (szerk.): Nyugat-Európa legújabb alkotmányai. Budapest, 1990. 230. p.

¹² Müller-Dietz, H.: Grundfragen des strafrechtlichen Sanktionensystems. Heidelberg, Hamburg, 1979. 130. s köv. p.

alapvető jogát, illetve annak lényeges tartalmát nem csupán korlátozták, hanem el is vonták, jöllehet ezt a 8. § értelmében még törvény sem teheti meg, még rendkívüli állapot idején sem. Ezzel szemben az alkotmányunk 55. §-a - a mindennapi realitást figyelembe véve - azt mondja ki, hogy a személyi szabadság és személyi biztonság alapvető joga törvény alapján megfosztható, vagyis korlátozható. E nyilvánvalóan tarthatatlan alkotmányi ellentmondás feloldása mihamarabb kívánatos lenne.

3. Az vitathatatlan, hogy a személyi szabadság elvonását, illetve korlátozását jelentik hazánkban a *büntető eljárásjogi kényszerintézkedések* (így többek között az őrizetbevétel, az előzetes letartóztatás, az ideiglenes kényszergyógykezelés...), amely jogintézményekről ismeretesen a büntetőeljárásról szóló - többszörösen módosított - 1973. I. törvény rendelkezik.¹³

A szabadságelvonó *büntetőjogi szankciók* (büntetések és intézkedések) anyagi jogi szabályait pedig a Btk, a módosított 1978. évi IV. törvény tartalmazza.¹⁴ Mindkét hivatkozott törvény előírásaiból kiderül, hogy az állam, illetve az állam nevében eljáró hatóságok milyen előfeltételekkel, milyen terjedelemben és módon avatkozhatnak be az érintett személy jogaiba, korlátozhatják, illetve vonhatják el szabadságát.

Azokban mind a két említett normaterületek kapcsolatban még mindig akadnak ellentmondásos, az alkotmányi előírásoknak, a nemzetközi egyezmények és a jogállamiság követelményének nem, vagy nem teljesen megfelelő hazai megoldások, szabályozások.

Az eljárásjogi kényszerintézkedések közül lényeges törvényi változtatások érintették az *őrizetbevételt* és az *előzetes letartóztatást*. A személyes szabadságot korlátozó rendőrségi intézkedések még meglévő aggályos megoldásain¹⁵ túlmenően a büntető eljárási őrizetbevételnek az 1989. évi XXVI. törvénnyel történt módosítása az őrizet leghosszabb tartamát az addigi hetvenkét óra helyett öt napban határozta meg. Ez a módosítás egyértelműen eltért a nemzetközi egyezményekben található garanciális követelménytől, amely a bíróság döntése nélkül fogvatartás tartamának a csökkentését kívánja meg. Így nem lesz véletlen, ha a büntetőeljárás törvényünkben az őrizet leghosszabb tartamát az eredeti rendelkezésben meghatározott hetvenkét órában állapítják meg majd újból.¹⁶

¹³ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt szövegét a Pallas Közlöny- és Kiadványszerkesztő Igazgatóság adta ki 1990-ben.

¹⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításokkal egységes szerkezetbe foglalt szövege Budapesten 1990. márciusában jelent meg a Pallas Közlöny- és Kiadványszerkesztő Igazgatóság kiadásában.

¹⁵ Lásd: *Törő Károly: Reformtörekvéseink és jogszabályalkotásunk ellentmondásai.* Valóság. 1990/7. sz. 22-24. p.

¹⁶ Erre vonatkozóan már készült törvénytervezet, amelyből remélhetően még ebben az évben elfogadott törvény lesz. Az 1989. évi XXVI. törvényt lásd: *Magyar Közlöny* 1989. évi 70. sz.

A már hivatkozott 1989. évi XXVI. törvénynek egyértelműen pozitív vonása és a jogállamiság követelményének megfelelő volt viszont az a módosítás, amely az előzetes letartóztatás elrendelésére megteremtette a bíróság hatáskörét a büntetőeljárás nyomozási szakaszában is.

Garanciális szempontból igen jelentős nem csupán az őrizetbevétel, hanem az előzetes letartóztatás tartamának pontos, s az alkotmányi előírásnak megfelelő történelmi meghatározása. A büntetőeljárás törvényünk 96. §-a értelmében a bíróságoknak arra kell törekedniük, hogy az előzetes letartóztatás a lehető legrövidebb ideig tartson. Ha a terhelt előzetes letartóztatásban van, az eljárást soron kívül kell lefolytatni. Ez a törvényi rendelkezés összhangban van alkotmányunk 55. § (2) bekezdésében fellelhető előírással, amely szerint a bíró köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabadlábba helyezésétől vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni. Az előzetes letartóztatás tartamának törvényi szabályozása viszont nem teljesen problémamentes, ugyanis valójában hiányzik a letartóztatás maximális tartamának pontos és konkrét törvényi rögzítése. A spanyol jogban pl. a vizsgálati fogság tartamát illetően a legalacsonyabb alsó határ három hónap, míg a maximum négy év, vagy az elítélés esetében várható büntetés fele.¹⁷ A német büntetőeljárás törvény értelmében a vizsgálati fogságot nem csak akkor kell megszüntetni, amennyiben az elrendelésének feltételei nem állnak fenn, hanem akkor is, ha a vizsgálati fogság további fenntartása az adott tündető ügy jelentőségével és a várható büntetéssel, illetve intézkedéssel nem állna arányban. A hat hónapot meghaladó vizsgálati fogságnak pedig igen komoly megszorítás vagy fontos ok megléte mellett lehet helye.¹⁸ Szövetségi alkotmánybírószági döntés mondja ki továbbá, hogy az öt éven túli vizsgálati fogság mindenképpen alkotmányellenes abban az esetben, ha az a bűnüldözés, illetve a büntető igazságszolgáltatás elkerülhető késlekedésére vezethető vissza.¹⁹

[Itt szabadjon kitérnem az alkotmányunk 57. § (1) bekezdésében foglalt ellentmondásos rendelkezésre. Eszerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el. Ez az alkotmányi előírás több szempontból sem tartható fenn ebben a formában és kívánatos a "nyilvános tárgyaláson" kitétel elhagyása. Ugyanis ezen 57. § (1) bekezdés nincs tekintettel a büntetőeljárás törvényünk 11. § (2) bekezdésére, amely szerint a bíróság a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja, ha ez államtitok vagy szolgálati titok megőrzése végett, illetőleg erkölcsi okból szükséges. Ennek az eljárás rendelkezésnek a fenntartása a jövőben is teljesen indokolt és szükséges.

¹⁷ Gómez Colomer I.L.: Die Reform des Strafprozesses in Spanien nach der Verfassung von 1978. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (97) 1985/3. 641-643. p.

¹⁸ Strafprozessordnung (StPO) 121. § Aufl. (Beck-Texte im dtv.) 1988. 63. p.; Roxin, C.: Strafverfahrensrecht. 21. Aufl. (Juristische Kurz-Lehrbücher) München, 1989. 190-206. p.

¹⁹ BVerfGE 20,45 In: Schwabe, J. (Hrsg.): Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts. Studienauswahl 4. Aufl. Hamburg, 1988. 62-63. p.

További ellentmondás, az összhang hiánya fedezhető fel a tárgyalással kapcsolatban, hiszen a bírósági döntések nem elhanyagolható aránya nem tárgyaláson születik. Pl. az eljárási törvényünk 350. §-a szerint tárgyalás mellőzésével pénzbüntetés kiszabására, illetőleg mellékbüntetés önálló büntetésként való alkalmazására nyílik lehetőség. A 288. § (1) bekezdése értelmében a Legfelsőbb Bíróság a törvényességi óvást ülésen bírálja el.]

4. A büntetőjogi szankciókat illetően 1990 októberében a magyar Alkotmánybíróság a *halálbüntetés alkotmányellenességéről* hozott határozatot [23/1990. (X.31.) AB határozat].²⁰ Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, ezért megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ide kapcsolódó jogszabályi előírásokat.

Az élethez és az emberi méltósághoz való jogot - amelyet a halálbüntetés kiszabása és végrehajtása sérti - a nyugat-európai országok alkotmánya kifejezetten védi. Így nem véletlen, hogy sok nyugati állam alkotmányában nem csupán az élethez való jog deklarálása található meg, hanem a halálbüntetés alkalmazásának a tilalma is. Ilyen alkotmányi előírás szerepel pl. a német (102. cikk: "A halálbüntetés megszűnt"); az osztrák (85. cikk: "A halálbüntetés megszűnt")²¹; vagy a holland (114. cikk: "Halálbüntetés nem szabható ki")²² alkotmányban. Svájcban az alkotmány 65. cikkének (1) bekezdése szerint "Politikai bűncselekmények miatt halálbüntetés kiszabása tilos".²³ Kivételes szankcióként csak háború idején alkalmazható az alkotmány rendelkezéséből következően pl. a portugáloknál (24. cikk (2) bek.), a spanyoloknál (15. cikk), az olaszoknál (27. cikk. (4) bek.).²⁴

A halálbüntetés alkalmazásának a tilalmát kívánatos lenne az alkotmányunkban is kifejezésre juttatni, tekintettel több nyugati ország példájára, s főként az Alkotmánybíróság már az előbbiekben említett határozatára is.

A halálbüntetés kiiktatása után jelenleg a legsúlyosabb büntetési forma Magyarországon is az *életfogytig tartó szabadságvesztés*. Hazánkban mostanáig még nem, de több külföldi országban az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányszerűségét különböző okokból már kétségbe vonták, bár eddig kevés sikerrel.

²⁰ Lásd: Magyar Közlöny 1990. 107. sz. 2175-2178. p.

²¹ Az *osztrák* alkotmánytörvényt magyarul lásd: Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai. Budapest, 1988. 189. p.

²² A *holland* alkotmány magyar fordítását lásd: Kovács István - Tóth Károly (szerk.): Nyugat-Európa legújabb alkotmányai. Budapest, 1990. 194. p.

²³ Svájc szövetségi alkotmányát magyarul lásd: Kovács István (szerk.): Nyugat-Európa alkotmányai. Budapest, 1988. 448. p.

²⁴ Lásd: 8.; 9. és a 11. lábjegyzetet. Az olasz alkotmány 27. cikkének (4) bekezdése egyébként lemaradt a magyar kiadásból (388. p.)

Olaszországban az életfogytig tartó szabadságvesztésnek az olasz alkotmány 27. cikk (3) bekezdésével való összeegyeztethetőségét - amely alkotmányi rendelkezés a büntetések esetében a humanitás elvét és a nevelő célt írja elő - az alkotmánybíróság 1974. november 22-i döntésében igenlően döntötte el: az elrettentés (generálprevenció), a bűncselekmények megelőzése és a társadalom védelme nem kevésbé elismert büntetési célok, mint az elítéltek a nevelése és szándékolt visszaállításuk a társadalomba.²⁵ Hivatkozott az alkotmánybíróság a feltételes elbocsátás jogintézményének szükségességére, amely az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy számára is reménysugárt nyújt, jöllehet e büntetési formánál a minimálisan letöltendő idő - viszonyítva a többi nyugati ország szabályozásához - az olaszoknál kirívóan magas.²⁶

Az NSZK-ban a szövetségi alkotmánybíróság 1977. június 21-i ítéletében - a gyilkosság elkövetőivel szemben - megerősítette az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányszerűségét, viszont az alkalmazásához meghatározott irányelvek betartását írta elő.²⁷ Bár az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében, éppúgy mint a halálbüntetésnél, nincs empirikus bizonyítéka annak, hogy erőteljesebb, nagyobb preventív hatással bírna, mint egy hosszabb tartamú szabadságelvonás; mégis a németek a halálbüntetés 1949. évi - alaptörvénybe foglalt - eltörlése után az életfogytig tartó szabadságvesztést szükségességnek tartották a jogtudat és a jogbiztonság érzésének a lakosságban történő fenntartásához. A legsúlyosabb büntetési forma törvény általi fenyegetése, bírósági elrendelése és a végrehajtása által világossá tették, hogy a legértékesebb jogi javak elleni szándékos támadások közösségre veszélyes elkövetőivel szemben a válasz adott esetben a szabad emberek társadalmából való tartós, akár élete fogytig terjedő kizárás lehet.

Gyilkosság kísérlete, bűnsegély és korlátozott beszámítási képesség esetében az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása akkor lehetséges, ha az a cselekmény jelentősen bűnösségfokozó körülményeivel arányban áll.²⁸

Az NSZK-ban az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányszerűségének a szövetségi alkotmánybíróság általi vizsgálatát a Verdeni

²⁵ Molinari, F.: Das Sanktionensystem Italiens In: Kerner, H.-J.-Kaiser, G. (Hrsg.): Kriminalität Persönlichkeit... Festschrift für H. Göppinger Berlin, Heidelberg, 1990. 486. p. Jescheck, H.-H.: Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate in rechtsvergleichender Darstellung. In: Jescheck, H.-H. (Hrsg.): Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht. Baden-Baden, 1984. 2010. p.

²⁶ 1986. évben hozott törvénnyel a Btk módosítása - az életfogytiglani szabadságvesztésnél korábban 28 év letöltése után kerülhetett az elítélt feltételes elbocsátásra - a minimálisan letöltendő büntetési időt még mindig csupán 26 évre szállította le. Lásd: Giunta, F.: Das italienische Reformgesetz über den Strafvollzug von 1986. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (102) 1990/1. 265. p.

²⁷ BVerfGE 45, 187 In: Schwabe (Hrsg.): Entscheidungen... i.m. 27-28. p.

²⁸ Dreber, E. - Tröndle, H.: Strafgesetzbuch und Nebengesetze. Kurzkommentar 44. Aufl. München, 1988. 227. p.

Landgericht ún. előterjesztő határozata tette szükségessé.²⁹ A verdeni bíróság szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés az alaptörvényben rögzített és védett emberi méltóság megsértése. Hiszen az életfogytig tartó szabadságvesztéssel az elítéltek a társadalomból történő végleges kizárása és az ezzel együttjáró "pszichés megsemmisítése", az emberi méltóság tisztelete alkotmányi kötelezettségének a megsértését jelenti, jöllehet ez a tisztelet, ez a kötelezettség minden emberi lénynek, így a bűnözőnek is kijár. A mozgási szabadság totális elvonását és teljes megszüntetését tartalmazó büntetés így - a verdeni bíróság szerint - a német alaptörvény 2. cikke (2) bekezdésében foglalt és garantált személyes szabadság megsértése. Ezen túlmenően az életfogytig tartó szabadságvesztés a büntettest tárggyá degradálja. A hosszú éveken, évtizeden keresztül tartó izoláció a legtöbb fogvatartott esetében súlyos személyiségzavarokat, jóvátehetetlen károkat okoz, bár ez ugyanúgy érvényes lehet a határozott ideig tartó szabadságvesztést töltő elítéltekre is. E tekintetben tehát a hosszú tartamú szabadságvesztés problémájáról van szó általában.

A szövetségi alkotmánybíróság már idézett 1977. évi döntésében - a verdeni bíróság álláspontját bizonyos fokig akceptálva - úgy fogalmazott, hogy a legsúlyosabb büntetésnek ténylegesen az élet végéig történő végrehajtása nem teljességgel megengedhető.³⁰ Minden büntetésnek igazságos viszonyban, arányban kell állnia az elkövetett bűncselekmény súlyával és a bűnelkövető bűnösségével. Az emberi méltóság tiszteletének parancsa kiváltképpen a kegyetlen, embertelen és lealacsonyító büntetések alkalmazásának a tilalmát jelenti. A bűnelkövető nem lehet a bűncselekmények elleni küzdelem pusztá tárgya, az alkotmányjogilag védett értékeket megsértve. Az így értelmezett emberi méltósággal összeegyeztethetetlen, ha az állam olyan módot és eljárást venne igénybe, amellyel embereket szabadságuktól kényszerrel és önkényesen megfosztana. Természetesen nem erről van szó, amennyiben a törvényi előírások alapján, az elítéltek reszocializálására felépített büntetésvégrehajtás folyik. A szövetségi alkotmánybíróság álláspontja szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés emberi méltóságnak megfelelő végrehajtása csak akkor biztosított, ha az elítélt elvi, de konkrét és alapjaiban is realizálható reménnyel rendelkezhet a szabadságának egy későbbi időpontban történő visszanyerésére. Az emberi méltóság lényegét hátrányosan érinti, ha az elítélt személyisége fejlődésének figyelmen kívül hagyásával, minden reményét fel kellene adnia szabadságának visszaszerzésére. Ezért a németeknél a szövetségi alkotmánybíróság a törvényhozó kötelezettségévé tette az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadon bocsátás (feltételes felfüggesztés) - törvényben szabályozott - lehetővé tételét. Ezt parancsolja - a szövetségi alkotmánybíróság határozata szerint - a jogállamiság elve is. Mind a jogbiztonság elve, mind az anyagi igazságosság azt követelik, hogy az életfogytig

²⁹ Kürzinger, J.: Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate in der Bundesrepublik Deutschland. In: Jescheck, H.-H. (Hrsg.): Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht. Baden-Baden, 1984. 1814-1815. p.

³⁰ BVerfGE 45, 187 i.m.

tartó szabadságvesztésből történő szabadon bocsátás feltételeit, mind az ezzel kapcsolatos eljárást törvényileg kell szabályozni. Az alkotmánybíróság azt is egyértelművé tette, hogy a korábbiakban folytatott kegyelmezési eljárást nem tekinti kielégítőnek, általánosan nem meghatározott és nem egységes volta miatt sem.

Az NSZK-ban ezt követően az 1981. december 8-i 20. büntetőjog módosító törvény - amely 1982. május 1-én lépett hatályba - legalizálta és konkretizálta az életfogytiglan elítéltek szabadon bocsátási reményeit. E törvény a Btk-ba beiktatta a feltételes felfüggesztés lehetőségét az életfogytig tartó szabadságvesztésnél (57a §).³¹ Eszerint ezen szabadságvesztésből 15 év büntetési tartam letöltése után nyílik lehetőség a szabadon bocsátásra, amennyiben az elítélt bűnösségének különleges foka a további végrehajtást nem követeli meg, és kedvező szociális prognózis állapítható meg, valamint az elítélt ehhez hozzájárul. Az elítéltnak a német büntető kódex 57a §-ban megjelölt feltételek fennállta esetében jogigénye van a feltételes felfüggesztésre. Bírósági döntések értelmében az elítélt bűnösségének különleges foka miatt az életfogytig tartó szabadságvesztés további végrehajtása csak akkor kívánatos, ha az elítélt bűnössége valamennyi tettvonatkozású körülmény összértékelésénél a szokásosan előforduló átlagtól különlegesen súlyos esetben felfelé irányuló mértékben eltér. Mégpedig oly fokban, hogy 15 év letöltése után a feltételes felfüggesztés a generálprevenció és az igazságos bűnösségkiegyenlítés büntetési céljaival nem egyeztethető össze vagy a közösség jogtudatának érzékelhető zavarához vezetne.³² Ez az indokolás viszont nincs teljes összhangban a szövetségi alkotmánybíróság határozatával, amely szerint minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személynek valóságos reménnyel kell rendelkeznie a szabadon bocsátásra.

E kérdéskör részletesebb taglalását azért is tartottam szükségesnek, mert hazánkban a halálbüntetés hatályon kívül helyezésével észlelhető törekvés arra nézve, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésnél kizárják a szabadon bocsátás lehetőségét. Egy ilyen lépés, azaz a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéről való lemondás nem csupán a büntetésvégrehajtásban tevékenykedőket hozhatja szinte lehetetlen helyzetbe, hiszen egy nagyon lényeges eszközzel mondanának le az elítélt kedvezőbb irányú befolyásolását, kezelhetőségét illetően, hanem egy ilyen megoldás az emberi méltóság követelményével, az alkotmánnyal sem lenne összeegyeztethető. Egyébként pedig az életfogytig tartó szabadságvesztést ismerő országok legtöbbször (valamennyi nyugat-európai ország) - akkor is, amennyiben ezekben az államokban a halálbüntetés alkalmazására nincs is lehetőség - lehetővé teszi a feltételes elbocsátást, amit vagy a bíróság meghatározott - általában 15 év - időtartam letöltése után, vagy más szerv, illetőleg kegyelem útján engedélyez. Tehát a halálbüntetés kiiktatása után is mindenképpen szükségesnek ítélem a

³¹ Dreber, E. - Tröndle, H.: Strafgesetzbuch und Nebengesetze i.m. 418-428. p.

³² Jeschbeck, H.-H.: Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil. 4. Aufl. Berlin, 1988.

hazai büntetőjogunkban az életfogytig tartó szabadságvesztésből a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének fenntartását.

5. A bíróság által kiszabott *szabadságelvonó szankciók végrehajtásának alapvető szabályairól* hazánkban viszont nem törvény, hanem törvényerejű rendelet (a módosított 1979. évi 11. sz. tvr.) rendelkezik. Nem csupán az elméleti szakemberek körében általánosnak tekinthető az a vélemény, amely elodázhatatlannak ítéli a büntetésvégrehajtás átfogó törvényi szintű kodifikációját.

Már *Bertbold Freudenthal* 1909. évi híres és útmutató rektori beszéde óta mindinkább elismert, hogy a fogvatartott közjogi viszonyban áll az állammal, s az önkényes jogkorlátozásokat kizárandó, törvényi szabályozást igényel a büntetésvégrehajtás joganyaga is. Ezen közjogi viszony szabályozása ugyanis elsősorban a törvényhozó feladata, tehát semmiképp sem szabad csupán az igazgatási szférának átengedni a végrehajtás kialakítását.³³ Azonban a németek az alaptörvényük hatályba lépését követő több mint két évtized során sem rendelkeztek törvényi szintű szabályozással a büntetésvégrehajtásra vonatkozóan. Mindez összefüggött az alkotmányjog akkori felfogásával, az ún. különleges hatalmi viszony uralkodó elméletével. Eszerint az elítélt speciális alávetettségi és kötelezettségi viszonyban áll az állammal, és a jogkorlátozások tartalmát és terjedelmét közvetlenül az általánosan elismert büntetési célokból és a büntetésvégrehajtás feladataiból vezették le.³⁴ Ennek megfelelően az akkori joggyakorlat szerint az elítéltek jogainak minden korlátozása törvényes, amennyiben az a büntetési célok eléréséhez és a végrehajtási intézeti viszonyok jellegéhez is igazodóan szükséges volt.

Az elítéltek jogállásának a jogállamiság szempontjai szerinti elemzése vezetett a korábbi helyzet megváltoztatásához. A szövetségi alkotmánybíróság 1972. március 14-i határozata kimondta, hogy a szabadságvesztés-büntetést töltő elítéltek alapvető jogai is csak törvénnyel vagy törvény alapján korlátozhatók. Az államhatalom átfogó kötöttségének, behatároltságának ellentmondanak, ha a büntetésvégrehajtás során az elítéleti alapvető jogok tetszés vagy mérlegelés szerint korlátozhatóak lennének. Az elítéltek alapvető jogainak korlátozása csak akkor jöhet szóba, ha az alaptörvény értékrendjével egybecsengően az a közösségi irányú cél eléréséhez elengedhetetlen és az alkotmányjogilag előírt formák között történik.³⁵

A német alaptörvény 20 és 28. cikkeiből következően a jogállami elve az államot lehetőleg egzaktt törvényi szabályozásra kötelezi a végrehajtási hatóságok beavatkozási jogosultságaira és a fogvatartottak jogainak korlátozására is kiterjedően. Az ún. különleges hatalmi viszony elmélete önmagában tehát már nem szolgáltathat jogcímet az elítéltek jogaiba való beavatkozáshoz, és a jogok

³³ *Freudenthal* előadása *Die staatsrechtliche Stellung des Gefangenen* címmel hangzott el. Lásd: *Müller-Dietz*, H.: *Grundfragen...* i.m. 131. p.; *Nagy Ferenc*: *A bv.-jog a nyugat-európai jogrendszerekben. Börtönügyi Szemle 1990/3. sz. 1. p.*

³⁴ *Mayer*, O.: *Deutsches Verwaltungsrecht*, Leipzig, 1898. műve alapján kifejlesztett tan.

³⁵ *BVerfGE 33, 1 In: Schwabe, J. (Hrsg.): Entscheidungen...* i.m. 19-25. p.

korlátozása a végrehajtási intézmények és a büntetőjogi büntetés céljaival már nem legitimálható. Ez azt jelenti, hogy a fogvatartottak jogállása a szabad polgártól csak annyiban különbözik, illetve különbözhet, amennyiben a törvény kifejezett eltéréseket ír elő. Erre figyelmeztet az 1976. március 16-i és 1977. január 1-én hatályba lépett német büntetésvégrehajtási törvény 4. § (2) bekezdésének első mondata; "A fogvatartott szabadsága e törvényben előírt korlátozásoknak vethető alá." Eme - általános beavatkozási felhatalmazást tartalmazó - törvényi rendelkezés a jogállami elv formális oldalát jelenti. Materiális tekintetben a szabadságelvonás végrehajtása során az elítélttel szemben alkalmazott jogkorlátozásoknak a szükségesség és az arányosság elveinek kell hogy megfeleljenek és az érintett alapvető jog lényeges tartalma - ha az alkotmányjogilag egyáltalán korlátozható - nem sérthető.³⁶ A német büntetésvégrehajtási törvény 4. § (2) bekezdésének második mondata kapcsolódik ehhez a problémakörhöz: "Amennyiben a törvény külön szabályozást nem tartalmaz a fogvatartottal szemben csak olyan korlátozások alkalmazhatóak, amelyek a biztonság fenntartásához vagy az intézeti rend súlyos zavarának elhárításához elengedhetetlenek."

A nem előrelátható kivételes esetekre vonatkozik a fenti flexibilis generális rendelkezés, amely - a kivételes jellege és a jogállami meghatározottsági követelmény miatt - a gyakorlatban szorosán értelmezendő. Kétség esetén tehát abból kell kiindulni, hogy a szabad polgár általános jogai a fogvatartottat is megilletik, amennyiben a végrehajtási törvény ezzel összefüggésben kifejezett korlátozást nem tartalmaz.³⁷

Az elítélt jogaihoz való beavatkozás behatárolása a szabadságvesztés végrehajtása alkotmányjogi problematikájának csak egy része. Több ország alkotmánya azt a követelményt is rögzíti, hogy a polgárok szociális támogatásban részesülhessenek, segítséget kapjanak az esélyegyenlőség megvalósításában, a szociális igazságtalanságok elhárításában. A hatályos magyar alkotmány 70/E § (1) bekezdése ad erről szabályozást: "A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz..." Továbbá a 70/A § (3) bekezdése szerint pedig "A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti." A fenti rendelkezések kiváltképp a társadalom azon csoportjai, egyénei számára fontosak, akik személyiségi zavar, - önálló származó vagy önhibán kívül keletkezett - hátrányos társadalmi helyzet miatt személyes vagy társadalmi kibontakozásukban akadályozottak és ebbe a körbe tartoznak a fogvatartottak és a fogvatartásból elbocsátott személyek is.

³⁶ Müller-Dietz, H.: Vollzug freiheitsentziehender Sanktionen unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsstellung von Gefangenen bzw. Verwahrten. In: Eser, A-Kaiser, G. (Hrsg.): Deutsch-ungarisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie. Baden-Baden, 1990. 215-257. p.

³⁷ Kaiser, G. - Kerner, H.-J. - Schöbch, H.: Strafvollzug. Ein Studienbuch. 3. Aufl. Heidelberg, 1983. 95. és 105. p.

NSZK-ban a szövetségi alkotmánybíróság a fenti elvből éppúgy, mint az emberi méltóság respektálásából a végrehajtás feladatát a reszocializáció alapjának a megteremtését vezeti le.³⁸ A szövetségi alkotmánybíróság 1973. június 5-i ún. Lebach-ítéletében ugyanis az elítéltnak a társadalomba történő visszailleszkedését hátráltató, a reszocializációt zavaró tényezők közé sorolta, ha egy súlyos bűncselekményről beszámoló rádió- vagy televízióadás a bűnelkövetőt azonosítva mutatja be az elbocsátás utáni vagy elbocsátás előtti közvetlen időszakban.³⁹

A büntetésvégrehajtásról rendelkező nyugati országok legtöbbjében a *reszocializációs célkitűzés* kapott megfogalmazást és uralkodó szerepet az 1970-es évtizedben. Sőt olykor az alkotmányba is belépitettek ilyen előírást. Így pl. az olasz alkotmány 27. cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy a büntetés nem ellenkezik a humánus követelményével, annak az elítélt átnevelését kell megcéloznia. Az 1978. december 27-i spanyol alkotmány a 25. cikkében kifejezetten leszögezi, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek és biztonsági intézkedésnek az átnevelésre és a társadalmi visszailleszkedésre kell irányulnia, továbbá tiltja a kényszermunka alkalmazását. Az 1977-ben hatályba lépett német büntetésvégrehajtási törvény is a reszocializáció gondolatát rögzíti a végrehajtás elsődleges céljaként (2. §), továbbá a végrehajtási alapelvek között szabályozza az integrációs elvet.⁴⁰ Újabban a fogvatartással kapcsolatos hátrányok, károk elkerülését és az elbocsátás előkészítését tekintik több nyugati államban uralkodó végrehajtási feladatnak, így pl. Angliában, ahol az emberséges elszigetelés vagy pozitív őrizet megjelölésekkel lehet találkozni.⁴¹ A humánus elkülönítés valóban fontos végrehajtási feladat, de igen kétséges az ilyen feladatoknak a végrehajtás fő céljává tétele.

Az elméleti megnyilatkozásoktól részben eltérően a gyakorlatban a korábbi reszocializációs végrehajtás folytatódik a legtöbb nyugati országban, csak kisebb hangsúlyeltolódásokkal. Ez érthető is, hiszen a reszocializáció megfelelő megvalósítása a társadalom, védelmét is szolgálja, mindez közvetlen érdek, nevezetesen, hogy a büntetett ne károsítsa a polgártársait vagy a közösséget. Tehát a büntetés végrehajtásának racionális, azaz speciálpreventív célokat kell szolgálnia, vagyis az elítélt társadalomba való integrálásának az elősegítését, de az elítélt közreműködésével.

Közvetlenül és kifejezetten a büntetésvégrehajtásra vonatkozó rendelkezés - az előbbieken kifejtetteken túlmenően - kevés található a nyugati államok alkotmányjaiban. Jobbára az emberi méltóságot sértő büntetések alkalmazásának a tilalma fogalmazódik meg. A svájci alkotmány 65. cikkének (2) bekezdése szerint "A testi büntetések tilosak". A spanyol alkotmány 15. cikke értelmében senkit sem lehet "kínzásnak vagy kegyetlen, embertelen, megalázó

³⁸ Böhm, A.: Strafvollzug. 2. Aufl. Frankfurt/M. 1986. 24-25. p.

³⁹ BVerfGE 35, 202 In: Schwabe, J. (Hrsg.): Entscheidungen... i.m. 133-134. p.

⁴⁰ Vö. Nagy Ferenc: A bv.-jog... i.m. 2. p.; továbbá Nagy Ferenc: A nyugatnémet büntetésvégrehajtás elvi alapjai. Jogtudományi Közlöny 1990/6. sz. 213-214. p.

⁴¹ Morgan, R.: Imprisonment in England and Wales. Bristol, 1989. Kézirat.

büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni". Lényegében azonos rendelkezést olvashatunk a portugál alkotmány 25. cikkének (2) bekezdésében,⁴² de a magyar alkotmány 54. § 2) bekezdésében is: "Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni..." (Az 1988. évi 3. sz. törvényerejű rendelettel egyébként már elfogadtuk és kihirdettük a kínzás és más megalázó, embertelen, kegyetlen büntetés, illetve bánásmód elleni nemzetközi egyezményt.)

Az olasz alkotmány 13. cikkének (4) bekezdése azt írja elő, hogy "A szabadságukban bármilyen módon korlátozott személyekkel szemben alkalmazott fizikai vagy pszichikai erőszak büntetendő."⁴³ A szabadságukban korlátozott személyeket megillető ezen alkotmányi védelem nyilvánvalóan vonatkozik a fogvatartottakra is.

Az alkotmány idézett rendelkezésén túlmenően az olasz alkotmánybíróság több figyelemre méltó - büntetőjogi szankciókat, büntetésvégrehajtást érintő - döntést hozott. Ezek közül példaként megemlítendő, hogy a pénzbüntetésnél az elítélt fizetéseképtelensége esetében a kifizetés elhalasztásának vagy a részletekben történő fizetésnek az engedélyezése nem sérti az olasz alkotmány 3. cikkében foglalt egyenlőség alapelvét. A helyettesítő szabadságvesztés, amely az elítélt fizetéseképtelensége esetében a nem teljesített, a nem végrehajtott pénzbüntetés helyébe lép, viszont alkotmányellenes. A személyi szabadság a vagyoni javakkal szemben - az alkotmánynak megfelelően - nagyobb, erősebb jogi érték, így a személyi szabadság és a vagyoni értékek egymással igazából nem kicserélhető jogi javak. Tehát a pénzbüntetésnek szabadságvesztésre való átváltoztatása, illetve az erre vonatkozó szabály sérti az egyenlőség alkotmányi alapelvét, amennyiben az azonos, vagy nagyban hasonló bűnösségi fokú bűncselekmények különböző jellegű és súlyú jogkövetkezményeit, szankcióit csak a bűnelkövető rossz gazdasági viszonyai, nincstelensége alapján állapították meg.⁴⁴

Egy másik olasz alkotmánybírósági döntésnél szintén az egyenlőségi alapelvvel összefüggésben az a - megválaszolatlanul maradt - kérdés vetődött fel, hogy az egyenlőség alkotmányi alapelvét a szabadságelvonó biztonsági intézkedések körében mi szolgálja jobban: az, hogy az intézkedés minimális mértékét az elkövető személyiségéhez igazodóan a konkrét esetben a bíró állapítja meg; avagy az, hogy az elkövetett bűncselekmény súlyának megfelelően absztrakte a törvényhozó határozza meg.⁴⁵

6. A magyar alkotmány 57. § (5) bekezdése értelmében "A Magyar Köztársaság jogorvoslattal élhet az olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági

⁴² A svájci, a spanyol, a portugál alkotmány rendelkezéseinek lelőhelyére lásd a 9.; a 11. és a 23. lábjegyzetet.

⁴³ Az olasz alkotmány idézett rendelkezésének lelőhelyére lásd a 8. sz. lábjegyzetet.

⁴⁴ Az olasz alkotmánybíróság 1979. évi 131. sz. ítéletét lásd ifj. *Trócsányi László*: Az alkotmánybíráskodás... i.m. 203-204. p.; továbbá *Molinari, F.*: Das Sanktionensystem Italiens. i.m. 488-490. p.

⁴⁵ Lásd *Molinari, F.*: Das Sanktionensystem Italiens. i.m. 489-490. p.

döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti." A hazai büntetésvégrehajtásban a *fogvatartottak jogorvoslati lehetősége* a panasz előterjesztésére terjed ki. Általános szabály az, hogy a panasszal az elítélt egyéni sérelme orvoslását kérheti a végrehajtási intézet vezetőjétől. Az ügyben az intézet vezetője 15 napon belül köteles döntení és ha a döntéssel az elítélt nem ért egyet, panaszát a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága vizsgálja meg. Ezen döntés ellen további fellebbezésnek nincs helye.⁴⁶

A fogvatartottak jogorvoslatával kapcsolatban a nyugateurópai szabályozás és gyakorlat áttekintése után azt lehet megállapítani, hogy az országok döntő többsége nem elégszik meg a panasz eljárás belső végrehajtási igazgatási megoldásával, hanem ezen kívül lehetőséget adnak a fogvatartottaknak panaszai, jogorvoslati kérelmeik megtételére vegyes összetételű felügyelő bizottságok, az állampolgári jogok szóvivője (ombudsman), illetve bírói fórum előtt is. Hazánkban feltétlenül indokoltnak tartom a jelenlegi helyzet megváltoztatását ebben a kérdéskörben, hiszen a jogállamiság követelményének megfelelően elengedhetetlen a bírói felülvizsgálat lehetővé tétele meghatározott keretek között. Ezen keretre utalván elfogadhatónak találok azt a felfogást, amely szerint a legfontosabb kérdésekben (pl. a szabadságelvönás tartama, a jogkorlátozások meghatározása, jogkérdések eldöntése, jogorvoslat intézése) alkotmányjogi szempontból sem szabadna a bírói utat mellőzni,⁴⁷ így a büntetésvégrehajtás területén sem, már ami a jogorvoslat kérdéskörét illeti. Az 1966. december 16-i - hazánkban már 1976-ban ratifikált - Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmány Fakultatív Jegyzőkönyvét is kihirdették az 1988. évi 24. sz. törvényerejű rendelettel. Ennek alapján lehetővé vált, hogy egy fogvatartott is panaszával, írásos bejelentésével az Emberi Jogi Bizottsághoz fordulhasson, amennyiben az Egyezségokmányban felsorolt valamelyik jogát megsértették és minden rendelkezésre álló belső jogorvoslatot kimerített.

A fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez járul hozzá az ellenőrzések, a felügyelet gyakorlása is. Az állami felügyeleten belül a hatályos alkotmányunk 51. § (2) bekezdése értelmében - a korábbi tényleges helyzetnek megfelelően - az *ügyészség* felügyeletet gyakorol a büntetésvégrehajtás törvényessége felett.

A nemzetközi tapasztalatokból és követelményekből adódóan a büntetésvégrehajtás, illetve annak *törvényességi felügyelete* bizonyos mértékben ügyészi feladat, függetlenül az ügyészség alkotmányos helyzetétől, alárendeltségétől. Az ügyész felügyeleti tevékenysége feltételezi a rendszeres ellenőrzést, a vizsgálatot, az azonnali intézkedési jogosultságot, a bűnüldöző, igazságszolgáltató, végrehajtó szervek irányában az indítványozási jogosultságot. Csak ezek együttes megléte jelenthet törvényességi felügyeletet. Ez egyértelműen több, mint a belső ellenőrzés vagy önmagában a jogorvoslati fórum. Az utóbbi

⁴⁶ Az 1979. évi 11. sz. tvr. 36. § (1) bek. f. pont, továbbá 8/1979. (VI.30.) IM rendelet a Büntetésvégrehajtási Szabályzatról 22. §.

⁴⁷ Vókó György: A büntetésvégrehajtási bíró szerepe a végrehajtás alakításában. Budapest. 1991. január 8. Kézirat.

feladatkör főként a bíróságé, viszont csak az elítélt által sérelmezett visszaéléseket tudja elbírálni (mást nem tehet, hiszen a bírói funkcióval összeegyeztethetetlen a helyszíni vizsgálódás, tényfeltárás stb.); a többi, esetleg előforduló jogsértést már nem tudja az alkotmányos helyzeténél fogva észlelni, feltárni.⁴⁸

A hazai büntetésvégrehajtást érintő *társadalmi kontrollnak* viszont nálunk még nincs meg sem a törvényi, jogi szabályozása, ebből következően sem a működő szervezete, gyakorlati tapasztalata.

A nyugati országok legtöbbjében a büntetésvégrehajtás társadalmi kontrolljáról a végrehajtási törvény ad szabályozást. A nyugati államok közül most az osztrák és a német idevonatkozó törvényi rendelkezéseket kívánom ismertetni.

Ausztriában az 1969 március 26-i - azóta többszörösen módosított - büntetésvégrehajtási törvény 18. §-a *végrehajtási bizottságról* (Vollzugskommission) rendelkezik a következőképpen:⁴⁹

18. § (1) A büntető ügyekben eljáró minden tartományi bíróság székhelyén egy olyan bizottságot kell alakítani, amelynek meg kell győződnie a büntetésvégrehajtás, különösen pedig az elítéltekkel történő bánásmód előírásainak pontos betartásáról.

(2) Ez a bizottság hét bizalmi személyből áll, akik tevékenységük mindegyik évére egy elnököt és egy elnökhelyettest választanak saját maguk közül.

(3) Bizalmi személyként csak azt szabad kirendelni, aki képes ellátni az esküdt vagy ülnök tisztét. A Szövetségi Igazságügyi Minisztérium nevezi ki azon szövetségi tartomány tartományfőnökének javaslatára, amelyikben a bizottság székhelye van, azt a négy bizalmi személyt, akik közül legalább kettő nem állhat közszolgálatban, legalább egy pedig nő kell hogy legyen, valamint a gazdasági ügyek, illetve a Munka- és Népjóléti Minisztérium javaslatára egy-egy további személyt. Egy bizalmi személyt a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium igazgatási részlegéből kell kirendelni. A bizalmi személyek kirendelésénél különösen olyan személyekre kell tekintettel lenni, akiktől megértés várható el a szabadságvesztés végrehajtása iránt. A kinevezés minden esetben öt évre szól.

(4) A bizottság csak az elnök és legalább további három tagja jelenlétében tevékenykedhet.

(5) A bizottságnak évente egy alkalommal, bejelentés nélkül fel kell keresnie azokat a szabadságvesztés végrehajtását szolgáló intézeteket, amelyek abban a szövetségi tartományban találhatóak, amelyben a bizottság székhelye van. A bizottságokra van bízva, hogy ezen felül tesznek-e még további látogatásokat is. Az intézetek kötelesek kívánságra megadni a bizottságnak a szükséges

⁴⁸ *Moldványi György - Vólbó György: Az ügyészség és a büntetésvégrehajtás.* Budapest, 1990. december 19. Kézirat.

⁴⁹ Foregger, E. - Schausberger, E. (Hrsg.): *Strafvollzugsgesetz (StVG)* Wien, 1989. 31-33.

felvilágosítást az elítéltekről, és betekintést engedni a büntetésvégrehajtás dokumentumaiba.

(6) A bizottságnak minden naptári év első negyedévében írásban jelentést kell tennie a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium részére az előző évi tevékenységéről, és amennyiben szükségesnek tartja, javaslatokat is tehet.

(7) Feladataik gyakorlása közben a bizalmi emberek a Büntető Törvénykönyv 74. § 4. pontja értelmében azonos jogállásúaknak tekintendők a köztisztviselőkkel. Mindenkiel szemben hallgatásra vannak kötelezve a tevékenységük gyakorlása közben szerzett, az érdekelt érdekében titokban tartandó észrevételeket illetően, kivéve, amikor hivatalos jelentést kell készíteniük. E kötelezettség megsértése a Büntető Törvénykönyv 301. § szerint büntetendő.

(8) A bizalmi személyeknek ez a tevékenysége tiszteletbeli. Ezért csupán díjazásra jogosultak az esküdt- és ülnökjegyektörvényben az éves jegyzékek készítésére hivatott bizottságokban tevékenykedő bizalmi személyek díjazásáról szóló 1975. évi díjazási igényjogosultsági törvény alapján, annak mindenkor érvényes megfogalmazása szerint. Az igényről való döntés a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium joga.

(9) A Szövetségi Igazságügyi Minisztérium köteles felmenteni azokat a bizalmi személyeket, akik hivatalukkal visszaélnék.

A németeknél a szövetségi büntetésvégrehajtási törvény *intézeti tanácsok* (Anstaltsbeiräte) létrehozatalát és működtetését írja elő az alábbiak szerint.⁵⁰

162. § A tanácsok kialakítása

1. Az igazságügyi végrehajtási intézeteknél tanácsokat kell létesíteni.
2. A tanácsoknak végrehajtási alkalmazott nem lehet tagja.
3. A közelebbi szabályozás a tartományok feladata.

163. § A tanácsok feladata

A tanács tagjai közreműködnek a végrehajtás kialakításánál és a fogvatartottak ellátásában. Az intézet vezetőjét javaslatokkal és javítást célzó indítványokkal támogatják és segítik a fogvatartottak elbocsátás utáni beilleszkedését.

164. § Jogosultság

1. A tanács tagjai átvehetnek különösen kívánságokat, javaslatokat és kifogásokat. Értesülést szerezhetnek az elhelyezésről, foglalkoztatásról, szakmai képzésről, ellátásról, orvosi gondoskodásról és kezelésről, valamint az intézetet és annak felszereltségét megtekinthetik.

2. A tanács tagjai a fogvatartottakat és elhelyezetteket helyiségekben felkereshetik. A beszélgetést és a levélváltást nem ellenőrzik.

165. § Titoktartási kötelezettség

A tanács tagjai arra kötelezettek, hogy hivatalon kívül minden ügyben, amelyek természetük szerint bizalmasak, különösen a fogvatartottak és

⁵⁰ Strafvollzugsgesetz (StVollzG) 8.Aufl.München, 1987. (Beck-Texte im dtv) 61. p.

elhelyezettek nevére és személyiségére vonatkozóan, a titoktartást megőrizték. Ez érvényes a hivatal befejezése után is.

Az NSZK-ban tehát az intézeti tanácsok a legtágabb értelemben véve olyan - lényegében független és laikus személyekből álló - bizottságok, amelyek tanácsadó és szociálpedagógiai jelleggel közreműködnek a büntetésvégrehajtás, illetve a fogvatartottak problémáival való foglalkozás és az érdeklődés felkeltésében.⁵¹

Azonban a társadalmi kontroll funkcióját betöltő bizottságoknak - megítélésem szerint - nem csupán a felügyelet, az intézményesített nyilvánosság szerepét kellene betölteni, hanem közvetítő feladatokat is elláthatnának a helyi szervezetekkel.⁵²

FERENC NAGY

VERFASSUNG - FREIHEITSENTZIEHUNG - STRAFVOLLZUG

(Zusammenfassung)

1. Die verfassungsrechtliche Untersuchung der freiheitsentziehenden strafrechtlichen Sanktionen und der strafprozessrechtlichen Zwangsmassnahmen, bzw. des Strafvollzuges ist immer noch ein vernachlässigtes Gebiet der ungarischen Fachliteratur. Der Autor dieser Abhandlung befasst sich eben mit dieser Problematik und berücksichtigt auch die ausländische, vor allem die deutsche Entwicklung. Der geltenden ungarischen Verfassung nach ist die ungarische Republik ein unabhängiger demokratischer Rechtsstaat. Der Staat hat die Macht, seine Bürger wirksam zu schützen und sie auch zu bedrücken. So stellt sich mit der Forderung nach einer wirksamen Staatsgewalt zugleich die Aufgabe, dafür zu sorgen, dass diese Staatsgewalt nur unter rechtsstaatlichen Kontrollen und mit rechtsstaatlichen Begrenzungen ausgeübt wird. Verwaltung und Rechtsprechung werden an Gesetz und Recht gebunden. Jeder Einzelakt, der jemandem Pflichten auferlegt oder ihn in seinen Rechten schmälert, bedarf einer gesetzlichen Ermächtigung (Zippelius, R.: 1989).

2. Die persönliche Freiheit ist ein Grundrecht des Menschen, die die Verfassungen der modernen Länder verankern. So formuliert auch die

⁵¹ *Gandela, J.*: Anstaltsbeiräte. In: Schwind, H.-D. - Blau, G. (Hrsg.): Strafvollzug in der Praxis. 2. Aufl. Berlin, New York, 1988. 229-236. p.

⁵² Vö. *Lőrincz József*: A büntetésvégrehajtás társadalmi felügyelete. Budapest, Kézirat, 33-35. p.

ungarische Verfassung im § 55. Abs.1. dieses Grundrecht. Die Freiheit der Person kann nur aufgrund eines Gesetzes, und nur unter Beachtung der darin vorgeschriebenen Formen beschränkt werden. Es kann aber ein Widerspruch zwischen § 8. und § 55. der ungarischen Verfassung festgestellt werden. Die maximale Dauer der vorläufigen Festnahme und der Untersuchungshaft ist auch in dem ungarischen geltenden Strafprozessrecht problematisch

Dem ungarischen Verfassungsgericht nach verstößt die Todesstrafe gegen Bestimmungen der Verfassung und deswegen kann sie als verfassungswidrig betrachtet werden. Seit der Entscheidung [23/1990.(X.31.) AB h.] ist die lebenslange Freiheitsstrafe die schwerste Strafe in Ungarn. Meiner Meinung nach gehört es zu den Voraussetzungen eines menschenwürdigen Strafvollzugs, dass dem zu lebenslanger Freiheitsstrafe Verurteilten grundsätzlich eine - im Strafgesetz festgesetzte - Chance verbleibt, je wieder der Freiheit teilhaftig zu werden. Die Möglichkeit der Begnadigung allein ist nicht ausreichend und uneinheitlich.

3. Auch die Grundrechte von Gefangenen können nur durch ein Gesetz oder aufgrund eines Gesetzes eingeschränkt werden. Für den Vollzug der strafrechtlichen freiheitsentziehenden Sanktionen erfüllt nicht restlos der ungarische Gesetzgeber diese Verpflichtung.

Eine Einschränkung der Grundrechte des Gefangenen kann nur in Betracht kommen, wenn sie zur Erreichung eines von der Wertordnung der Verfassung gedeckten Zweckes unerlässlich ist.

Im Hinblick auf die Funktion des Strafvollzugs und die Lebensverhältnisse der Verurteilten kommt der Regelung des Beschwerderechts eine besondere Bedeutung zu. Die Rechtseinrichtung des Strafvollzugsrichters ist in dem ungarischen Rechtssystem 1979 in Kraft getreten. Der ungarische Strafvollzugsrichter übt keine allgemeine Aufsicht über die Vollzugsanstalten aus. Ungarn sieht noch keine gerichtliche Nachprüfung von Entscheidungen der Strafvollzugsbehörden vor, sondern kennt nur den Beschwerdeweg innerhalb der Vollzugsverwaltung. Die Überwachung der Gesetzlichkeit der Funktion der Strafanstalten wird in Ungarn von den Staatsanwaltschaften ausgeübt.

Vollzugskommissionen und Anstaltsbeiräte sind im System des österreichischen und deutschen Strafvollzugsgesetzes das wichtigste Symbol der Beteiligung von Aussenstehenden am Strafvollzug. Solche institutionalisierte Öffentlichkeit, solche gesellschaftliche Kontrolle existiert in dem ungarischen Strafvollzug noch nicht.